

**IMPORTÀNCIA DE LA RAMADERIA EXTENSIVA DE
MUNTANYA EN LA CONSERVACIÓ DE LA
BIODIVERSITAT: AVALUACIÓ AMBIENTAL
INTEGRADA DE LA RAMADERIA A L'ENTORN DEL
PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU (PALLARS
SOBIRÀ)**

Institució que duu a terme la recerca

Grup de Recerca en Remugants

**Departament de Ciència Animal i dels Aliments, Facultat de Veterinària,
Universitat Autònoma de Barcelona**

Direcció de la recerca

Jordi Bartolomé i Filella

Nom de la resta d'autors

**Feliu López i Gelats, Joan David Tàbara i Villaba, Josefina Plaixats i
Boixadera, Me José Milán i Sendra, i Jesús Piedrafita i Arilla**

Patró de la Fundació Abertis

Dr. Martí Boada i Juncà

Introducció

La ramaderia extensiva de muntanya és la mena de ramaderia que amb modificacions més o menys importants s'ha practicat als Pirineus, i concretament a la comarca del Pallars Sobirà, des que els primers pobladors s'hi assentaren en comunitats sedentàries. És un tipus de ramaderia adaptada a les dures condicions de muntanya. Aquesta és una zona on l'agricultura presenta rendiments baixos, i l'únic recurs destacable és el potencial farratger dels prats alpins des d'abril-maig fins a Tots Sants, bo i aprofitant les temperatures més suaus i les pluges d'estiu. D'aquí que l'activitat primària més profitosa i més adaptada als condicionants del Pallars hagi estat al llarg de la història la ramaderia transhumant. Una ramaderia que es caracteritza en l'actualitat per l'aprofitament de les pastures comunals dels prats alpins durant l'estiu i per la manca de recursos herbacis a l'hivern, que es pal·lia amb fenc i pastura de prats de dall i de conreus farratgers de la comarca o el trasllat del ramat cap a pastures de la conca de Tremp, de l'Urgell, de Llitera. La finalitat d'aquesta ramaderia és la cria de vedells, poltres, i la cria i engreix de corders. La tradició ramadera del Pallars Sobirà com veiem és molt remarcable, també ho és però la proliferació d'espais naturals protegits. A la comarca hi trobem el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (PN), que és l'únic parc nacional que hi ha a Catalunya; així com el parc natural més extens de Catalunya, que és el Parc Natural de l'Alt Pirineu. A més a més, es tracta de la comarca de Catalunya amb més superfície PEIN. Aquestes dues doncs semblen ser les dues grans vocacions de la regió.

Hipòtesi de partida

La hipòtesi que es testa és si un major grau d'integració entre la conservació d'espais naturals protegits i la ramaderia extensiva de muntanya reforçaria ambdós usos. Malgrat les desavinences, davant la tendència actual, que s'està esdevenint tant al Pirineu com a la majoria de muntanyes d'Europa, d'abandonament dels vessants de muntanya i intensificació dels fons de les valls i que està produint tot un seguit de canvis tant en els usos del territori com en el paisatge i la biodiversitat, pensem que una major integració entre la ramaderia extensiva de muntanya i la conservació d'espais naturals protegits enforteix ambdues activitats.

Objectius

Per tal de considerar aquesta hipòtesi s'han plantejat, com s'esmenta al títol mateix, avaluar la importància de la ramaderia extensiva de muntanya per a la conservació de la biodiversitat als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu a la comarca catalana del Pallars Sobirà. Els objectius generals doncs del projecte són els següents: (a) caracteritzar l'activitat ramadera extensiva de la regió; i (b) detectar els punts crítics per assolir majors graus d'integració entre la ramaderia extensiva de muntanya i la conservació d'espais naturals protegits.

Marc conceptual

Com que ens trobem en un entorn canviant, és a dir en un context de canvi global, on hi conflueixen tant visions oposades (ramaders que volen fer valer la seva funció productiva; consumidors que volen productes derivats de la ramaderia de qualitat, però a la vegada a un bon preu; conservacionistes que remarquen la funció dels pagesos com a jardiniers del món rural; turistes; l'administració, etc.); com inèrcies socioeconòmiques divergents, sotmeses a factors tan interns com externs (terciarització de l'economia, abandonament del medi rural, subsidis agraris de la Unió Europea, creació de diferents figures de protecció d'espais naturals, immigració atreta per l'expansió del sector serveis i la construcció, emigració de gent jove amb estudis universitaris, etc.); i processos ecològics dinàmics (abandonament de vessants, introduccions i reintroduccions d'espècies, etc.), hem cregut oportú utilitzar un marc conceptual avesat a reflexionar en entorns de complexitat a fi d'analitzar la relació entre la ramaderia de muntanya i la conservació. Així doncs, duem a terme una avaluació ambiental integrada, que no és més que analitzar la qüestió de recerca des de diferents caires a fi de ser capaços de copsar el màxim nombre de matisos possible per tal d'informar una gestió ambiental coherent. Per tal de posar en pràctica l'avaluació ambiental integrada hem analitzat la relació entre la

ramaderia extensiva de muntanya i la conservació d'espais naturals des de tres angles diferents: dimensió econòmica, dimensió ecològica i dimensió sociocultural. En funció d'aquestes tres dimensions considerades, hem dividit el projecte amb tres estudis: (a) Caracterització de les explotacions ramaderes de l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà; (b) Efectes de l'abandonament de l'activitat agroramadera sobre la diversitat botànica de prats de dall de muntanya; i finalment (c) Lo rural en disputa. Els discursos rurals als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà.

Estudi I. Caracterització de les explotacions ramaderes de l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà

Les explotacions ramaderes de la comarca del Pallars Sobirà, a l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu, es caracteritzaren durant els mesos de gener a maig del 2006 mitjançant l'entrevista de 59 ramaders. L'entrevista estava dividida en set apartats: (1) Cens ramader; (2) Base territorial estable; (3) Alimentació del bestiar i cicle agroramader; (4) Producció i productivitats; (5) Mà d'obra; (6) Instal·lacions i maquinària; i finalment (7) Ramaderia i entorn natural. Aquest exercici ha resultat particularment interessant en el present moment de canvi, i ha suposat una aportació interessant a l'hora d'entendre quina és la realitat actual de la ramaderia a la comarca i en quina mesura el procés d'abandonament és un procés generalitzat a totes les explotacions ramaderes o només es concentra en algunes tipologies concretes, com podria ser el cas per exemple de les explotacions d'ovelles.

Estudi II. Efectes de l'abandonament de l'activitat agroramadera sobre la diversitat botànica de prats de dall de muntanya: estudi de la influència de les diferents orientacions ramaderes i l'abandonament en l'estructura i composició dels prats de dall

El procés d'abandonament de l'agricultura ha avançat de manera molt preocupant les darreres dècades. Dues són les principals tendències que s'han observat a la regió: (a) mentre la ramaderia d'ovelles es troba immersa en una dinàmica de forta davallada, la ramaderia de vaques és manté relativament estable, i la ramaderia de cavalls augmenta; (b) la substitució del dall per una pastura addicional als prats de dall més allunyats dels nuclis habitats – transició de prats de dall a prats de dall semiabandonats. Els efectes d'aquestes dues tendències sobre la diversitat botànica de la regió no són obvis; mentre és evident que el paisatge està canviant. L'objectiu d'aquest apartat és el d'avaluar com les pràctiques agroramaderes influeixen l'entorn natural. En aquest cas s'ha comparat l'efecte diferencial d'unes pràctiques agrícoles concretes: (a) la resposta a l'efecte pastura de les diferents orientacions ramaderes (oví, boví i equí); i (b) l'efecte de dallar o deixar de dallar els prats de dall, és a dir, l'efecte de la substitució o no del dall per una pastura addicional. S'ha avaluat doncs la importància de la ramaderia per a la conservació de la diversitat botànica als prats de dall de muntanya (*Arrhenatherium elatioris*). S'han realitzat transectes botànics d'intercepció lineal, que han estat analitzats amb els paquets informàtics del DECORANA i TWINSpan, i també amb el càlcul de l'Índex de Biodiversitat de Shannon. Una conclusió sembla òbvia finalment, el procés d'abandonament de l'agricultura està afectant la diversitat botànica dels prats de dall de muntanya.

Estudi III. Lo rural en disputa: Els discursos rurals als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà

L'objectiu d'aquest apartat ha estat el d'explorar les diferents actituds front la conservació i l'aprofitament agroramader com a eixos de desenvolupament rural de la regió. Així, ens hem centrat en distingir les diferents idees de ruralitat que els actors locals de l'àrea d'estudi fan servir en el seu dia a dia. S'ha fet servir una tècnica particular d'anàlisi del discurs: la metodologia Q. Aquesta metodologia ens ha permès explorar els discursos rurals existents a la regió. Després de l'anàlisi de les dades obtingudes principalment de les entrevistes d'una selecció d'actors locals, s'han detectat quatre discursos rurals diferents: el Discurs Conservacionista, el Discurs Emprenedor, el Discurs Pro-Ramader, i finalment el Discurs del Desenvolupament Endogen.

Conclusions

La ramaderia i la conservació d'espais naturals protegits són dues activitats totalment relacionades, i més en un entorn muntanyós que amb les dificultats orogràfiques i climàtiques impedeix que les societats que s'hi assenten ho facin tot replicant les maneres de fer-ho d'altres societats a d'altres contrades. Aquesta relació tan íntima entre entorn i ramaderia ha quedat ben palesa amb els tres estudis que hem dut a terme. El primer estudi ha demostrat que les explotacions ramaderes de l'entorn del PNAP i del PN estan plenament immerses en un procés d'abandonament que es tradueix amb una simplificació de l'activitat ramadera. El segon estudi ha demostrat que l'abandonament de l'activitat agroramadera afecta la biodiversitat, tot indicant com varia la diversitat botànica dels prats de dall quan deixem de dallar el prat o quan variem l'orientació ramadera. Pel que fa al tercer estudi mostra com tota aquesta sèrie de canvis a què l'agricultura i l'entorn rural en general estan essent sotmesos darrerament, al Pallars i arreu d'Europa, especialment les zones de muntanya, estan produint un efecte de diversificació discursiva. És a dir, nous perfils d'habitants estan apareixen, nous perfils que posen en dubte la primacia de la ramaderia com a sector clau i reclamen un desenvolupament rural basat en d'altres activitats com el turisme o la conservació d'espais naturals protegits. Enmig d'aquest conflicte la ramaderia i conservació s'erigeixen com dos factors clau que malgrat les desavinences comparteixen més interessos comuns dels què en un principi ambdues activitats reconeixen.

Estudi I. Caracterització de les explotacions ramaderes de l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà.

- Es detecta una clara manca de mà d'obra, que és massa baixa per a menar de manera adequada aquesta mena d'explotacions. Sens dubte aquest és un dels factors clau per explicar com el sistema agroramader de muntanya va simplificant-se.
- Es detecta un baix nivell de mecanització. Tot i que es tracta d'explotacions molt extensives, cal sens dubte incrementar el grau de mecanització si es pretén que la ramaderia extensiva de muntanya sigui factible avui en dia.
- Es tracta d'un sistema de gestió ramadera força extensiu, amb una mitjana de 41.9 ha de prats per explotació. Aquestes hectàrees es reparteixen amb més de 45 prats de menys d'una hectàrea de mitjana per explotació. Avui en dia aquesta dispersió de parcel·les tan alta dificulta molt la viabilitat de les explotacions. Probablement per tal que les explotacions siguin competitives caldria realitzar una reparcel·lació.
- Les explotacions presenten una mitjana de 9.5 prats de dall semiabandonats (deixats de dallar) per explotació durant els darrers 10 anys. Si a aquest fet hi afegim la baixa taxa de mecanització, tot plegat indica una manca de competitivitat en el mercat que fa que la ramaderia cada cop doni feina a menys gent i gestioni menys territori.
- No s'ha observat una gestió diferent entre les explotacions convencionals i les ecològiques. En canvi, sí que es detecta que les explotacions ecològiques tendeixen a presentar una càrrega ramadera per unitat de superfície de prat major, i un grau de mecanització major. Sembla doncs que els ajuts a l'ecològic estan fomentant una intensificació de la gestió de l'explotació, com a mínim en la gestió de certes parcel·les de l'explotació, els prats més bons i els que presenten majors aptituds per mecanitzar-se.
- Les explotacions de cabres i cavalls mostren un grau de simplificació de l'activitat agrícola major que no pas les explotacions de vaques i sobretot d'ovelles.
- La pluriactivitat dels titulars de les explotacions està més associat amb les orientacions ramaderes de cabres i cavalls. Tot plegat sembla apuntar que les ramaderies de cabres i cavalls estan més sotmeses al procés d'abandonament.

Estudi II. Efectes de l'abandonament de l'activitat agroramadera sobre la diversitat botànica de prats de dall de muntanya.

- S'ha detectat un efecte diferencial sobre la diversitat botànica que presenten els prats de dall de secà quan aquests són pascuts per cavalls, respecte a la resta de bestiar (ovelles i vaques). L'efecte de pasturar amb cavalls redueix la diversitat botànica dels prats de dall.
- Els prats de dall semiabandonats (només pascuts i no dallats) presenten una diversitat botànica major que els prats de dall pascuts i dallats. Tot i això, sembla ser que aquest increment de biodiversitat es dona amb espècies oportunistes (p.e. *Verbascum lychnitis*, *Echium vulgare* o *Eryngium campestre* entre d'altres) que sense la pertorbació del dall no colonitzarien aquesta comunitat (*Arrhenatherum elatioris*).

Estudi III. Lo rural en disputa. Els discursos rurals als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà

- Es constata l'existència de quatre discursos, de quatre maneres diferents d'entendre el medi rural:
 - El discurs Pro-ramader, té com a tret clau la seva sensibilitat per l'activitat ramadera, que va molt més enllà de la simple producció de carn i productes làctics, i s'endinsa en una llarguíssima tradició que es remunta als inicis de la presència humana a la zona. El pes tan fenomenal de la tradició ramadera a la cultura pallaresa es reflecteix fins i tot en els patrons estètics i emocionals.
 - El discurs Conservacionista, segons el qual el principal actiu del territori són els espais naturals. Cal protegir els espais naturals de totes totes, ja sigui pels seus valors intrínsecs com a reserves de diversitat d'espècies i de paisatges poc comuns a d'altres contrades; com pels seus potencials per a dinamitzar la comarca, a partir d'oferir un producte cada cop més desitjat com és la natura i activitats i productes associats a ella.
 - El discurs Emprenedor, que considera que després de tants anys de crisi econòmica i de pèrdua de població, el principal objectiu ha de ser el d'aturar aquesta tendència i pal·liar-ne els seus efectes. La gran preocupació és evitar l'abandonament. El drama de veure com se'n va la gent jove, com cauen els pobles, com s'embosca el paisatge, no es pot tornar a repetir.
 - El discurs del Desenvolupament Endogen, que remarca l'existència de problemes greus en el model de desenvolupament actual de la comarca que veu com massa dependent d'un turisme massificat (basat en l'esquí i els esports d'aventura) i la construcció de segones residències. A més, malgrat no estar-hi en desacord, expressa la seva preocupació per com l'administració a dut a terme els processos de creació de nous espais naturals protegits, en què el paper de la població local ha estat molt poc significatiu.

Conclusions generals

La ramaderia extensiva de muntanya es troba immersa en un procés de simplificació (els prats es deixen d'adobar, es deixa de plantar cultius farratgers, es deixen de dallar els prats de dall...) i d'abandonament de l'activitat agrària (aquesta activitat cada cop gestiona menys superfície de territori i cada cop dona feina a menys persones) que provoca una disminució de la qualitat de l'agroecosistema de la ramaderia de muntanya (concretament, en el cas de la comunitat botànica dels prats de dall de muntanya, *Arrhenatherium elatioris*, hem comprovat com o bé perden diversitat botànica o bé en guanyen però a base d'espècies oportunistes). Es detecta també com el procés de simplificació de l'activitat agrària està més íntimament lligada a algunes orientacions ramaderes que a d'altres. Les explotacions ramaderes de cabres i sobretot de cavalls mostren nivells de simplificació més alts que les explotacions de vaques i sobretot d'ovelles.

Tot aquest procés de simplificació i abandonament de l'activitat ramadera no deixa de reflectir el moment de canvi que estan patint les àrees rurals i especialment les àrees rurals de muntanya, no només al Pirineu sinó a tot Europa. És el que s'ha anomenat procés de canvi rural. Ens trobem doncs en un moment en què tan el rol de l'agricultura com el tarannà del medi rural en general està essent redefinit. Davant aquest moment de tants de canvis s'està donant un procés de diversificació de les opinions sobre el futur del medi rural i les estratègies de desenvolupament a seguir. L'agricultura ja no és vista unànimement com l'eix vertebrador fonamental de l'economia rural. Així doncs hem constatat l'existència de quatre grans discursos diferents, quatre gran maneres d'entendre el medi rural i la ramaderia de muntanya, que conviuen avui en dia a les nostres contrades pirinenques: el Discurs Pro-ramader que justifica els clàssics valors pagesos; el Discurs Conservacionista amb una influència de valors urbans molt gran; el Discurs Emprenedor amb una visió clarament economicista però amb referents locals o regionals; i finalment el Discurs del Desenvolupament Endogen que defensa una estratègia de desenvolupament basada en una diversificació econòmica dirigida per la gent local.